

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

PUBLISHED SINCE 1944

6 (406)

NOVEMBER – DECEMBER 2023

ALMATY, NAS RK

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой

грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и WoS и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

С уважением, Благотворительный Фонд «Халык»!

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н=2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н=2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагадинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2023

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2023

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 6. Number 406 (2023), 532-545
<https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.648>

ӨОК 368 (574)

© G. Nassyrova, Sh. Aitimova*, 2023
L.N. Gumilev Eurasian National University
Astana, Kazakhstan.
E-mail: aitimova_80@mail.ru

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE EMPLOYED POPULATION

Nassyrova G. – Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance, L.N.Gumilev Eurasian National University. Astana, Kazakhstan

E-mail: nassyrova_ga@enu.kz, <https://orcid.org/0000-0001-6819-4946>;

Aitimova Sh. – 1st year doctoral student of L.N.Gumilev Eurasian National University. Astana, Kazakhstan

E-mail: aitimova_80@mail.ru <https://orcid.org/0000-0001-6736-10605>.

Abstract. This article provides an in-depth retrospective analysis of the system of social protection of the employed population, examining its historical evolution, main stages and effectiveness over time. The study focuses on the complex relationship between socio-economic dynamics and the design of social protection mechanisms, aiming to identify patterns and lessons learned from past approaches. Beginning with an examination of the historical context, the study traces the evolution of social protection systems, highlighting critical moments and paradigm shifts. By examining the historical trajectories of social security, social insurance and other forms of social protection models, the authors seek to clarify the factors that have shaped the current system. In addition, the study critically assesses the effectiveness of historical social protection measures in light of their ability to reduce risk, reduce inequality, and contribute to the overall well-being of the employed population. Drawing on lessons learned from historical examples and global practice, this paper aims to provide insights into effective policies applied in the past and identify potential pitfalls that should be addressed in future policy design. The findings of this study contribute to a better understanding of the historical development of social protection for the working population and may be useful for policy makers, practitioners and academics involved in debates on social security, labor rights and the design of sustainable social protection systems.

Keywords: employed population, social protection, social insurance, occupational accidents, occupational injuries

© Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова*, 2023

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті Астана, Қазақстан.

E-mail: aitimova_80@mail.ru

ЕҢБЕКПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫН РЕТРОСПЕКТИВТІ ТАЛДАУ

Насырова Г.А. – экономика ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің «Қаржы» кафедрасының профессоры. Астана, Қазақстан

E-mail: nassyrova_ga@enu.kz, <https://orcid.org/0000-0001-6819-4946>;

Айтимова Ш.Т. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің 1 курс докторанты. Астана, Қазақстан

E-mail: aitimova_80@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6736-1060>.

Аннотация. Бұл мақалада еңбекпен қамтылған халықты әлеуметтік қорғау жүйесіне тереңдетілген ретроспективті талдау жасалады, оның тарихи эволюциясы, уақыт өте келе негізгі кезеңдері мен тиімділігі зерттеледі. Зерттеу әлеуметтік-экономикалық динамика мен өткен тәсілдерден алынған заңдылықтар мен тәжірибелерді анықтауға бағытталған әлеуметтік қорғау тетіктерін әзірлеу арасындағы күрделі байланысты қарастырады. Тарихи контекстті зерттеуден бастап, зерттеу маңызды сәттер мен парадигмалардың өзгеруін бөліп көрсете отырып, әлеуметтік қорғау жүйелерінің эволюциясын бақылайды. Әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қорғаудың басқа түрлерін дамытудың тарихи траекторияларын зерттей отырып, авторлар қазіргі жүйені қалыптастырған факторларды анықтауға тырысады. Сонымен қатар, зерттеу тарихи әлеуметтік қорғау шараларының тиімділігін олардың тәуекелдерді азайту, теңсіздіктерді азайту және жұмыспен қамтылған халықтың жалпы әл-ауқатын арттыруға ықпал ету қабілетін ескере отырып сыни тұрғыдан бағалайды. Тарихи мысалдар мен әлемдік тәжірибеден алынған сабақтарға сүйене отырып, бұл жұмыс бұрын қолданылған тиімді стратегиялар туралы түсінік беруге және болашақта әлеуметтік саясатты әзірлеу кезінде назар аудару керек ықтимал «тұзақтарды» анықтауға арналған. Осы зерттеудің нәтижелері жұмыс істейтін халықты әлеуметтік қорғаудың тарихи дамуын тереңірек түсінуге ықпал етеді және әлеуметтік қамсыздандыру, еңбек құқықтары және тұрақты әлеуметтік қорғау жүйелерін дамыту туралы пікірталастарға қатысатын саясаткерлер, тәжірибешілер мен ғалымдар үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: еңбекпен қамтылған халық, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік сақтандыру, өндірістегі жазатайым оқиғалар, өндірістік жарақат

© Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова*, 2023

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева. Астана,
Казахстан.

E-mail: aitimova_80@mail.ru

РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ЭВОЛЮЦИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ

Насырова Г.А. – доктор экономических наук, профессор кафедры «Финансы» Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева. Астана, Казахстан

E-mail: nassyrova_ga@enu.kz, <https://orcid.org/0000-0001-6819-4946>;

Айтимова Ш.Т. – докторант 1 курса Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева. Астана, Казахстан

E-mail: aitimova_80@mail.ru, orcid.org/0000-0001-6736-1060.

Аннотация. В данной статье проводится углубленный ретроспективный анализ системы социальной защиты занятого населения, изучается ее историческая эволюция, основные этапы и эффективность с течением времени. Исследование посвящено сложной взаимосвязи между социально-экономической динамикой и разработкой механизмов социальной защиты, направленной на выявление закономерностей и уроков, извлеченных из прошлых подходов. Начиная с изучения исторического контекста, исследование прослеживает эволюцию систем социальной защиты, выделяя критические моменты и смену парадигм. Изучая исторические траектории развития моделей социального обеспечения, социального страхования и других форм социальной защиты, авторы стремятся прояснить факторы, сформировавшие современную систему. Кроме того, в исследовании критически оценивается эффективность исторических мер социальной защиты с учетом их способности снижать риски, уменьшать неравенство и способствовать повышению общего благосостояния занятого населения. Опираясь на уроки, извлеченные из исторических примеров и мировой практики, данная работа призвана дать представление об эффективных стратегиях, применявшихся в прошлом, и выявить потенциальные «подводные камни», на которые следует обратить внимание при разработке социальной политики в будущем. Результаты данного исследования способствуют более глубокому пониманию исторического развития социальной защиты работающего населения и могут быть полезны для политиков, ученых и практиков, участвующих в дискуссиях о социальном обеспечении, трудовых правах и разработке устойчивых систем социальной защиты.

Ключевые слова: занятое население, социальная защита, социальное страхование, несчастный случай на производстве, производственный травматизм

Кіріспе

Әлеуметтік өзгерістер мен экономикалық дағдарыстар жағдайында әлеуметтік қорғау тетіктерінің пайда болуын, өзгеруін және әсерін түсіну өте маңызды. Дәстүрлі форматтағы толық жұмыс күнінен бастап дамып келе жатқан жаһандық экономикаға дейінгі заманауи еңбекпен қамту құрылымдарының күрделілігіне назар аударып отырып, қолданыстағы жүйелердің тиімділігі мен бейімделуін анықтау үшін ретроспективті талдау маңызды болып табылады.

Әлеуметтік қорғау жүйелерінің эволюциясы қоғамның жұмыс күшінің әлауқаты мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге деген ұмтылысының дәлелі болып табылады. Әлеуметтік қорғау тетіктерінің пайда болуын қадағалай отырып, қазіргі парадигманы қалыптастырған негізгі ойлар мен саяси өзгерістер анықталады. Экономикалық тенденциялар, демографиялық өзгерістер мен саяси шиеленістер арасындағы нәзік байланысты мойындай отырып, бұл ретроспективті талдау тарихи тәсілдердің артықшылықтары мен кемшіліктері туралы құнды түсінік беруге арналған.

Мемлекеттің әлеуметтік саясатының элементі ретінде әлеуметтік қорғаудың әсер ету саласы әр адамның өмір сүру және еңбек ету стандарттарын сақтауға байланысты тәуекелдермен шектеледі. Егер әлеуметтік қорғау адами капиталды молайтудың әлеуметтік тәуекелдерінің барлық кешеніне бағытталған болса, онда әлеуметтік қамсыздандыру әлеуметтік осал халықты, оның ішінде күтпеген жағдайлардың салдарынан денсаулыққа жағымсыз салдарлар болған жағдайда мемлекеттік қолдаудың институционалдық нысаны негіз екені ақиқат.

Сондықтан жаһандану, технологиялық прогресс және еңбекпен қамтудың өзгермелі үлгілері дәуірінде әлеуметтік қорғаудың тарихи негіздерін түсіну еңбекпен қамтылған халықты қорғаудың бейімделуші, инклюзивті және тиімді саясатын құрудың бағдарына айналады.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Әлеуметтік қорғау жүйесінің тарихи талдауы уақыт өте келе әлеуметтік қорғау шараларының дамуын, өзгеруін және әсерін түсінудің сандық және сапалық әдістерінің жиынтығын қамтиды. Халықты әлеуметтік қорғаумен байланысты ғылыми көзқарастардың, теориялардың және практикалық дағдылардың эволюциясы туралы түсінік алу үшін әлеуметтік саясат тұжырымдамасының, соның ішінде әлеуметтік қамсыздандыру мен сақтандыру жүйесінің негізін қалаушылардың ғылыми зерттеулері мен еңбектеріне кеңінен теориялық шолу жасалды.

Нәтижелер мен талқылау

Халықты әлеуметтік қорғаудың тарихи тәжірибесі негізінен екі модельге негізделген. Олар мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыруда маңызды рөл атқаратын патерналистік және әлеуметтік сақтандыру жүйесі басым болатын сақтандыру.

Көптеген елдердің экономикаларында нарықтық негіздердің дамуы әлеуметтік сақтандыруды әлеуметтік қорғаудың басым формасы ретінде анықтады. Өндірістегі әлеуметтік тәуекелдердің күрделенуі мен ұлғаюы

өндірістік тәуекелдерден сақтандыруды алдыңғы қатарға шығарды. Әлеуметтік қорғау өзінің тарихи дамуында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, яғни тәсілдері, формалары мен құралдары өзгерді. Осы уақытқа дейін әртүрлі ұлттық экономикалық жүйелерде жұмысшыларды өндірістік функцияларды орындау кезінде әлеуметтік қорғаудың өзіндік үлгілері бар. Жұмысшылардың әлеуметтік жауапкершілігі мен мүліктік мүдделерін қорғау мемлекеттіліктің алғашқы белгілерінен туындайды.

Месопотамия мен Египетте алғашқы мемлекеттердің пайда болуымен адамдардың өндірістік қызметіндегі қатынастарын реттейтін функциялар пайда болғаны сөзсіз. Белгілі бір өнімді атқаратын қызметтеріне байланысты мүліктік мүдделер мен тиісті тәуекелдер пайда болды. Құқық нормаларын ең көне унификациясы - Хаммурапи заңдары (шамамен б.з.д. 1750 ж.) (Бузекул, 1923). Сақтандыру қатынастарының бастапқы нысандары болып табылатын саудагерлердің қызметіне және мерт болуына байланысты төлемдерді реттейді. Өндірістегі алғашқы жарамды сақтандыру жағдайлары Ежелгі Египет пирамидаларының құрылысында реттелді. Алғашқы негізгі жұмысшыларды жазатайым оқиғалардан сақтандыру, біздің эрамызға дейінгі 1 мың жылдан бастап осы үлкен құрылыстарды салушылар арасында өзара көмек қассаларының бар екендігі белгілі болған. Қайтыс болған немесе жарақат алған жағдайда жәбірленушіге немесе оның отбасына сақтандыру сыйлықақысының бір түрі, оның ішінде уақыт бойынша бөлінген сыйлықақы төленді (Ермасов, 2023).

Әрі қарай, орта Ассирия мен Хетт заңдары мен финикиялық отарлаушылар мен саудагерлер арқылы сақтандыру жағдайларын реттейтін құқықтық қатынастар ежелгі және классикалық Элладаға еніп кетті. Коммерциялық теңіз тасымалы кезінде өзара сақтандыру жүйесі ерекше дамыды. Сирияның Угарит қаласынан біздің эрамызға дейінгі 13 ғасырға жататын, теңіз несиелерімен байланысты сот құжаттары сақтандыру кепілдігі ретінде жоғалған жүк сақтанушының өмірі мен жеке бостандығы қызмет етті (Турчаева, 2023). Ұқсас өзара сақтандыру жауапкершілігі жүйесі Ежелгі Эллада сақтандыру құжатында көрсетілген - біздің эрамызға дейінгі 916 жылдан бастап кеме апатына келтірілген залалды өзара бөлу туралы Родос актісін айтуға болады. Бұл теңіз құқығы жүйесі кейіннен «Родос заңы» деп аталды. Родос теңіз құқығы жүйесі ұзақ уақытқа созылды. Ол алдымен Грецияда қабылданды, кейінірек римдіктер де қабылдады.

Ежелгі дәуірдегі сақтандыру жүйесі республикалық және империялық Римде айтарлықтай дамуға қол жеткізді. Айта кету керек, қазіргі заманғы азаматтық құқық жүйесі Рим құқығына негізделген. Рим республикасында кәсіби мүдделер негізінде біріктірілген алқалар жүйесі дамыды, олар өз мүшелерін сақтандыру сыйлықақылары негізінде сақтандырумен де айналысты. Мысалы, б.з. 1 ғасырының екінші жартысында рим қоғамында пайда болған діни және саяси сипаттағы алқалар арасында ерекшеленетін жерлеу алқалары Римде оларды *collegia tenuiorum* деп атады. Бұл алқалар туралы тарихи мәліметтерді

Дигесттердегі заңгер марципанның үзіндісінен алуға болады (Штаерман, 1950). Негізінде олар жерлеу алқалары болды, олардың мүшелері алқаның пайдасына ай сайынғы шағын жарна үшін жерлеу орнын сатып алу құқығын алды. Мүшелік жарналар арқылы алқа шеңберінде жерлеу кассасы құрылды, одан мүше қайтыс болған жағдайда оны жерлеуге қажетті сома берілді, осылайша *collegia tenuiorum* оларды құрайтын адамдардың өзара көмек қағидасына негізделген.

Рим легионерлерінің әскери колледждері туралы толығырақ ақпарат алынды. Гай Мариус Римдегі әскери қызметті азаматтардың ауыртпалық міндеті емес, табыс әкелетін кәсіпке айналдырғаннан бері өз өмірін іскери қолөнеріне арнағысы келетіндердің тапшылығы болған жоқ.

750 денарийге жоғары кіру жарнасынан (легионердің шамамен екі жылдық жалақысы) ай сайын төленетін легионер жұмыстан шығарудан, басқа провинцияға көшуден, мүгедектікке және өлімге әкеп соқтырған шайқаста мертігуден сақтандырылды. Соңғы жағдайда сақтандыру сыйлықақысы марқұмның отбасына төленді.

Орта ғасырларда гильдия - цех деп аталатын кәсіби негізде біріктірілген мүшелерді корпоративтік сақтандыру жүйесі одан әрі дамыды. Қолөнершілердің шеберханалары өндірісте және өндірістік кәсіптік аурулар пайда болған жағдайда алған жарақаттарынан сақтандырылды.

Көпестер гильдиялары және әсіресе Орта ғасырлар тарихындағы ең ірі көпестер республикалары (Ганза, Генуя, Венеция) ежелгі заманнан бері белгілі бодмерея – теңіз несиесі квази-сақтандыру институтын дамытты. XIV ғасырдың ортасында Генуяда келісімшарттардың жаңа түрлері пайда болады, онда сақтандыру алғаш рет инвестициялық компоненттен бөлінеді. Мұндай шарттың мысалы ретінде сауда кемесіне қатысты берілген 1347 жылғы сақтандыру полисі бүгінгі күнге дейін сақталған бірінші болып табылады. Полис XIX ғасырдың соңында Италияда табылды және жарияланды. Орта ғасырларда сауда қатынастарының дамуымен Еуропада теңіз саудасын реттейтін жаңа заңдар пайда болды. Ұлы географиялық ашылулар дәуірінің басталуымен (XV — XVII ғасырлар) теңіз саудасының көлемі экспоненциалды түрде өсе бастайды және бодмереяның өте жоғары құны кеме иелеріне сәйкес келе алмады. XIX ғасырдың ортасына қарай оны кеме мен жүкті сақтандырудың заманауи және арзан әдістері толығымен вытыстырды, бұған жауапкершілікті сақтандыру да қосылды (Назарова, 2017).

Сақтандыру институтының одан әрі дамуы 18 ғасырдың басынан бастап алғашқы жинақтау дәуірінде қаржылық және өндірістік капиталдың орталығына айналған Лондон қаласына жатады. Дәл осы жерде Ллойд кофеханасында 17 ғасырдың аяғында алғашқы андеррайтерлер – тәуекелді қабылдауға мүдделі сақтандыру агенттері тұрақты сыйлықақы үшін пайда болды. Олар тауарларды тасымалдау туралы келісімшарттың соңында қол қойды, олардың міндеттемелерін сызықпен бөліп, жүктің қай бөлігі үшін жауапкершілікті өз мойнына алғанын көрсетті. Осыдан андеррайтер атауы

шықты. Бір келісімшартта бірнеше андеррайтерлер болуы мүмкін, олар өздерінің тәуекелдерін көптеген келісімшарттарға бөлді, бұл әр жағдайда үлкен шығындар ықтималдығын азайтты.

1794 жылы Ллойдтың андеррайтерлері Наполеон соғысы кезінде қарсылас елдердің әрекеттеріне байланысты голландиялық және ресейлік Кемелерді сақтандыруда жүздеген мың фунт жоғалтты. Алайда Джон Ангерштейн мүлікті құтқару құқығын сатып алды және екі жылдан кейін шығын андеррайтерлерге төленді. Бұл сақтандыру тарихында андеррайтер сақтандыру төлемін төлегеннен кейін мүліктің тарату құнымен сәтті алыпсатарлық жасаған алғашқы белгілі жағдай (Архипов, 2007).

Сақтандыру қатынастарының одан әрі эволюциясы индустриалды дәуір деп аталатын өнеркәсіптік революциядан кейінгі дәуірмен байланысты. Жазатайым оқиғалардан сақтандыру (accident insurance), өзінің өмір сүруіне бу немесе бу тарту энергиясын ашуға міндетті, өйткені 1840 жылдардың басында теміржол байланысының дамуымен жазатайым оқиғалардан қорқу және сақтандырудың осы саласының қажеттілігін түсіну пайда болды.

Жазатайым оқиғалардан сақтандыру ағылшын тілінен шыққан деген тұрақты пікір. «Арнайы accident risks» («ерекше жазатайым оқиғалар», яғни адамның өмірі мен денсаулығына байланысты) деп аталатын алғашқы сақтандырудың дәлелі бар. Алайда, тек 1845 жылы екі компания құрылды, олар жеке (жеке) жазатайым оқиғалардан сақтандыру (жеке акциденттік сақтандыру) жүргізуге арналған. Қалай болғанда да, жазатайым оқиғалардан сақтандыруға маманданған алғашқы компания «Railway Passengers Assurance Company» болып саналады (Cornelius, 1867).

19 ғасырдың аяғында өндірістегі жұмысшылардың көптеген класы жазатайым оқиғалардан сақтандырудың дамыған жүйесін қажет ететіні белгілі болды. Германия империясында мұндай бағдарламаны бірінші болып жүзеге асырған канцлер Отто фон Бисмарк болды, ол «жұмысшы табының жоғалуын болдырмаудың жалғыз жолы – социалистердің бастамасын ұстап қалу және олардың әлеуметтік сақтандыруды енгізу туралы талаптарын жүзеге асыру, заңды түрге ие және мемлекет пен қоғамдық тәртіпті нығайту мүддесі үшін жүзеге асырылуы мүмкін», - деп мәлімдеді. Осы тұжырымдамаға сүйене отырып және Рейхстагтың қарсылығына қарамастан, канцлер Бисмарк он жылдан аз уақыт ішінде аяқталған әлеуметтік сақтандыру жүйесін құрды: медициналық сақтандыру туралы заң (1883), өндірістік жазатайым оқиғалардан сақтандыру туралы заң (1884), кәрілік пен мүгедектікті сақтандыру туралы заң (1889).

Бисмарк жүйесі төрт негізгі қағидамен белгіленеді (Бисмарк, 1950):

- қамтамасыз ету тек еңбекке негізделген, сондықтан бұл құқықты өз еңбегімен жеңіп алған адамдармен ғана шектеледі;

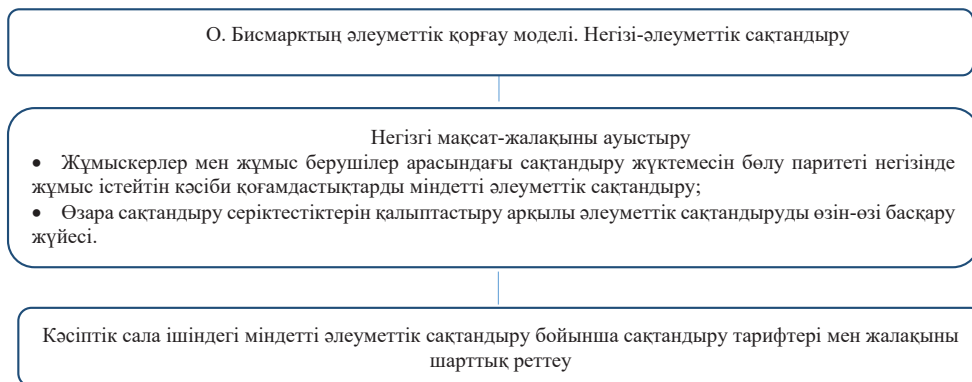
- міндетті қамтамасыз ету жалақысы белгілі бір минималды сомадан төмен жалдамалы жұмысшылар үшін ғана бар, яғни жеке сақтандыруды пайдалана алмайтындар үшін;

- қамтамасыз ету сақтандыру әдіснамасына негізделген, жалдамалы

қызметкерлер мен жұмыс берушілердің салымдары, сондай-ақ төлемдер мен жарналар арасындағы тепе-теңдік қатынасты белгілейді;

- қамтамасыз етуді жұмыс берушілер мен қызметкерлердің өздері басқарады.

Бисмарктың маңызды жаңалығы әлеуметтік сақтандыру жүйесінің міндетті сипатын енгізу туралы ереже болды (1-сурет).

Сурет 1. О. Бисмарктың әлеуметтік қорғау моделі

Ағылшын лорд Уильям Беверидж атап өткендей, «әлеуметтік сақтандырудың саяси баламасы тек отбасының материалдық жағдайын тексеру болған кезде (яғни, соңғы үміт құралы ретінде мемлекеттік көмек), жарналар принципі үлкен тартымдылыққа ие болады», - деді. Беверидждің идеялары ХХ ғасырдың қырқыншы жылдарында әлеуметтік сақтандыруға сақтандыру тәсілін қорғауда маңызды рөл атқарды.

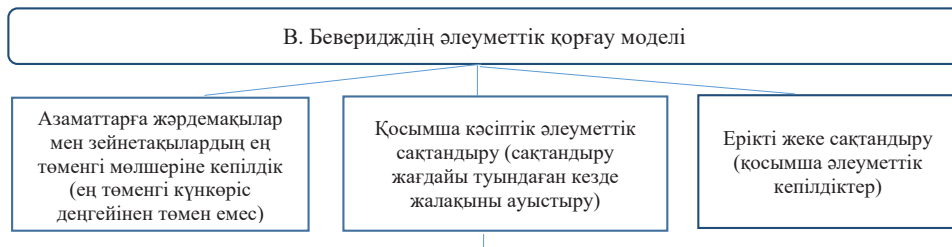
Беверидж әлеуметтік қорғау жүйесінің келесі ерекшеліктерін анықтайды:

- әлеуметтік қорғаудың үш деңгейлі түрі: мемлекет (бүкіл халыққа базалық кепілдіктер); жұмыс беруші (жалдамалы қызметкерлерді сақтандыру); қызметкер (жеке сақтандырудың қосымша түрлері);

- мемлекеттік кепілдіктер ең төменгі күнкөріс деңгейіне бағдарланған; қосымша кәсіптік сақтандыру - жалақыны өтеуге (алмастыруға); қосымша жеке сақтандыру — жеке әлеуметтік қорғау мүддесінде жұмыскерлердің жеке мүмкіндіктерін іске асыруға;

- мемлекеттің азаматтарды әлеуметтік қорғаудың ең төменгі базалық стандарттарын қамтамасыз етуі: Денсаулық сақтау, жәрдемақылар арқылы табысы әртүрлі отбасыларға балаларды туу және тәрбиелеу үшін тең мүмкіндіктер, жаппай жұмыссыздық қаупін азайту (Булгаков, 2017).

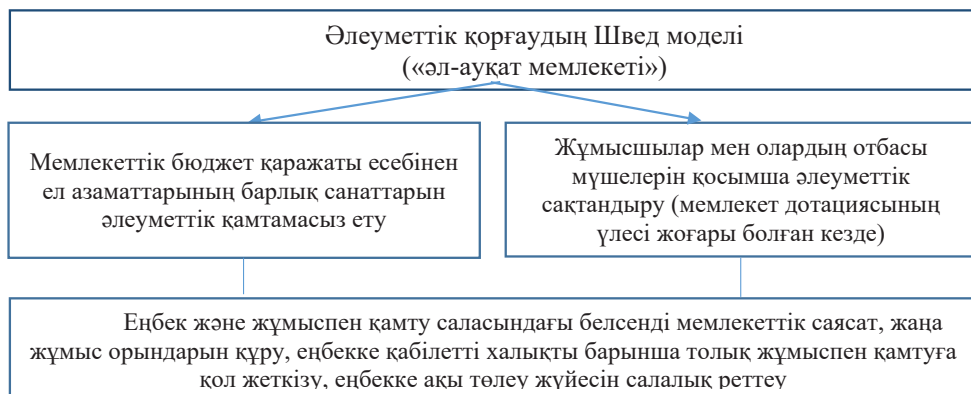
Сурет 2. В. Беверидждің әлеуметтік қорғау моделі

20 ғасырдың 60-жылдарынан бастап қазіргі заманға дейін өндірістегі сақтандыру модельдерін дамытудың үшінші кезеңі басталады. Ол әлеуметтік бағдарламалар санының өсуімен сипатталады, оларды мемлекеттік қаржыландыру көлемі ұлғаяды (Скандинавия елдерінде және Еуропалық Одақтың бірқатар елдерінде — ЖІӨ-нің 30% немесе одан да көп), әлеуметтік сақтандыру және қамтамасыз ету жүйесі дамуда, оларды қаржыландыру көлемі ұлғаяда. Әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік және жеке секторларының үйлесіміне негізделген әлеуметтік амортизацияның жаңа моделі қалыптасуда, әлеуметтік қорғау жүйесіндегі қызметтер спектрін әртараптандыруға арналған әлеуметтік сақтандыру саласындағы фирмалық қызметтер пайда болады. Еуропада Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің қалыптасуының үшінші кезеңі 60-шы жылдардан бастап XX ғасырдың соңына дейін созылады.

Осы мемлекеттердің тәжірибесі көрсеткендей, Халықты әлеуметтік қорғаудың тиімді жүйесі мемлекет әл-ауқатының өсуінің жетекші факторларының бірі, саяси тұрақтылықтың, экономикалық әл-ауқаттың кепілі, азаматтардың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыру болып табылады. Батыс Еуропа елдерінің көпшілігінде әлеуметтік бағдарламалар саны өсуде, оларды мемлекеттік қаржыландыру көлемі ұлғаяда (Скандинавия елдерінде және Еуропалық Одақтың бірқатар елдерінде — ЖІӨ-нің 30% немесе одан да көпі), әлеуметтік сақтандыру және қамтамасыз ету жүйесі дамуда, оларды қаржыландыру көлемі ұлғаяда. Әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік және жеке секторларының үйлесіміне негізделген әлеуметтік амортизацияның жаңа моделі қалыптасуда, білім беру, денсаулық сақтау, қосымша зейнетақылық сақтандыру, тұрғын үй сатып алуға көмек, заң көмегі және т. б. қоса алғанда, әлеуметтік қорғау жүйесіндегі қызметтер спектрін әртараптандыруға арналған әлеуметтік сақтандыру саласында фирмалық қызметтер пайда болады.

Сонымен, Швед моделінің негізгі мақсаттары — теңдік және толық жұмыспен қамту, ал маңызды компоненттері-әлеуметтік қамсыздандырудың әмбебап (әмбебап) жүйесі, әлеуметтік қызметтердің дамыған және ауқымды мемлекеттік секторы, жалақы саласындағы ынтымақтастық саясаты және белсенді жұмыспен қамту саясаты. Міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі осы Жүйенің жұмыс істеуін қамтамасыз етуде белсенді рөл атқаратын мемлекеттің қатаң бақылауында және тиісінше шығыстардың едәуір бөлігі

(мемлекеттік бюджеттен субсидиялар). Жалақы саласындағы ынтымақтастық саясаты жоғары және төмен жалақы алатын жұмысшылар арасындағы табыс айырмашылығын азайтуға мүмкіндік береді (3-сурет).

Сурет 3. Әлеуметтік қорғаудың Швед моделі

Оңтүстік Еуропа елдері (Испания, Италия, Греция, Португалия) әлеуметтік қорғаудың салыстырмалы түрде төмен деңгейімен сипатталады, оның негізгі элементі зейнетақымен қамсыздандыру болып табылады.

Ресейдің әлеуметтік қорғау жүйесі халыққа негізгі әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз етудің негізі ретінде кезең-кезеңімен дамыды, дегенмен Батыс Еуропаның неғұрлым прогрессивті және қарқынды дамып келе жатқан мемлекеттерінен белгілі бір уақыт артта қалғанын атап өткен жөн.

Әлеуметтік қамсыздандыру модельдерінің заманауи типологиясы қолданыстағы жүйелерді жіктеудің әртүрлі нұсқаларын ұсынады. Ең алғашқы жіктеулердің бірі 1958 жылы британдық әлеуметтанушылар Харольд Виленский мен Чарльз Натан Лебо ұсынған деп санауға болады (Григорьев, 2020).

Бұл жіктемеде екі модель болды:

1. Қалдық әлеуметтік қамсыздандыру моделі жеке қажеттіліктерді қанағаттандырудың екі табиғи арнасы бар деген болжамға негізделген: отбасы және нарықтық экономика институттары (негізінен сақтандыру сипатындағы). Тиісінше, мемлекет әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерін шешуге ең төтенше жағдайларда ғана қосылады: егер адам ауру немесе кәрілік себебінен отбасылық немесе коммерциялық қолдауды пайдалана алмаса немесе отбасы әлеуметтік қолдауды қамтамасыз ете алмаса, мысалы, асыраушысынан айрылу салдарынан немесе экономикалық дағдарыс жұмыссыздық деңгейінің тез өсуіне әкеліп соқтырса, онымен бірге емес нарықтық институттар жеңе алады. Сонымен қатар, мемлекеттік көмекке деген қажеттілік уақытша деп танылады және үнемі растауды қажет етеді.

Негізінде, бұл модель Бисмарктың классикалық моделін қайталайды, оның дамуын көрсетеді және оған біршама заманауи түсінік береді. Бүгінгі таңда

бұл модельге Ұлыбритания, Ирландия, Швейцария, Австралия және Канада әлеуметтік қамсыздандыру жүйелері де кіреді.

2. Институционалдық қайта бөлу моделі мемлекеттің заңнамада біркелкі белгіленген қажеттілік қағидаты бойынша әлеуметтік қамсыздандыруды ұсынуын көздейді. Бұл модельде әлеуметтік қамсыздандыру - бұл адамдарға өмір мен денсаулықтың қанағаттанарлық деңгейіне жетуге көмектесетін әлеуметтік қызметтер мен институттар жүйесі. Бұл модель кез-келген адам әлеуметтік көмек пен қолдауды қажет ететін жағдайға тап болуы мүмкін екенін мойындайды, оны ұсыну мемлекеттік функциялардың бірі ретінде қарастырылады. Осылайша, мұқтаж адамдар әлеуметтік сақтандыру жүйесіне, зейнетақы қорларына және т.б. аударымдарына қарамастан әлеуметтік көмек алады.

Бұл модель мемлекеттің нарықтық тетіктерге араласуының ең үлкен дәрежесін, сондай-ақ азаматтарды әлеуметтік қамсыздандыру жүйесімен барынша қамтуды көрсетеді. Бұл жағдайда әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі іс жүзінде әмбебап және сындарлы болады: мұқтаждарға пассивті ақша төлеудің орнына, жүйе қажеттіліктің алдын алуға және алушылардың өзін-өзі қамтамасыз ету қабілетін қайтару үшін оңалтуға бағытталған. Осы модельге сәйкес мемлекет әр түрлі міндетті төлемдер арқылы мемлекеттік бюджетке жиналған ақшаны әр түрлі мемлекеттік міндеттерге, соның ішінде әлеуметтік қамсыздандырудың әр түрлі түрлерін ұсыну міндетіне қайта бөледі. Бұл модельде Беверидждің классикалық моделінің ерекшеліктерін өзгеріссіз оңай анықтауға болады. Бұл модельдің белгілерін Швеция, Норвегия, Люксембург, Жаңа Зеландия және белгілі бір дәрежеде Дания мен Нидерланды әлеуметтік қамсыздандыру құрылымында байқауға болады.

Уақыт өте келе Виленски және Лебо жіктеуі басқа элементпен толықтырылды. 1970 жылдары британдық экономика мектебінің профессоры Ричард Моррис Титмусс бұл классификацияны жетістіктер мен өнімділікті өнеркәсіптік бағалау моделін (немесе кәсіби/корпоративті модельді) қосу үшін кеңейтуді ұсынды (Ермакова, 2009). Оның атауынан көрініп тұрғандай, осы модель шеңберінде әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі көзі жұмыс берушілер болып табылады, ал негізгі және іс жүзінде жалғыз алушы – жұмыс істейтін адамдар. Жұмыс берушілер алушының еңбек жетістіктері мен Еңбек өнімділігі сияқты критерийлерді басшылыққа ала отырып, өз жұмыскерлері үшін тауарларды және (немесе) қызметтерді сатып алуды тікелей қамтамасыз ете алады немесе субсидиялай алады. Белгілі бір дәрежеде Германияның әлеуметтік қамсыздандыруы, әсіресе оның классикалық түрінде, сондай-ақ Бельгия, Франция, Испания, Португалия, Австрия және Жапонияның әлеуметтік қамсыздандыру жүйелері осы модельдің мысалы бола алады.

Кейінгі жіктеулер Виленски, Лебо және Титмусс ұсынған бір дәрежеде көшірілді немесе түзетуге тырысты, бірақ содан бері ешқандай түбегейлі инновациялық жіктеу ұсынылмады. Бүгінгі күнге дейін ең танымал және кеңінен келтірілген - 1990 жылы Дат әлеуметтанушысы Геста Эспинг-Андерсен тұжырымдаған жіктеу болып табылады.

Өзінен бұрынғылардың идеяларын дамыта отырып, Эспинг-Андерсен ұқсас үштік құрылымды тұжырымдап, қалдық әлеуметтік қамсыздандыру моделін либералды модельге, институционалды қайта бөлу моделін әлеуметтік - демократиялық модельге, ал өнеркәсіптік бағалау моделін консервативті модельге өзгертті (Вахромов, 2008). Бұл жіктеуде модельдерді ажыратудың негізгі критерийі адамның өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін нарықтық қатынастарға түсу қажеттілігінің дәрежесі болып табылады. Тиісінше, либералды модельде мұндай қатысу абсолютизацияланады және әлеуметтік қолдаудың (өзін-өзі қамтамасыз етудің) қажетті және табиғи түрі ретінде қарастырылады, ал әлеуметтік-демократиялық модельде еңбек «декоммодификацияланған»: әл-ауқаттың қолайлы деңгейін қамтамасыз ету үшін өз еңбегіңізді сатудың, оны нарықта ұсынудың қажеті жоқ.

Сипатталған модельдер идеалдандырылған және жеңілдетілген конструкциялар болып табылады, олар нақты өмірде әртүрлі факторлармен толықтырылады және түзетіледі.

Қорытынды

Сонымен қатар, жаһандану жағдайында мемлекеттер бір-бірінен әр түрлі заңнамалық шешімдерді толығымен немесе ішінара алады, нәтижесінде аралық аралас модельдер қалыптастырады, бұл сонымен қатар жіктеулерді қолданбалы қолдануға анықтама бермейді (Приймак, 2019).

Қазақстанда өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың қолданыстағы моделі негізінен елдің әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктерімен айқындалған. Көп жағдайда қазақстандық модель посткеңестік кеңістік елдеріндегі жазатайым оқиғалардан міндетті әлеуметтік сақтандыруды ұйымдастырумен корреляцияланады, әдетте, жалпыәлемдік негізде жасалған.

2005 жылғы 1 шілдеден бастап Қазақстан Республикасында «Жұмыс берушінің еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» 07.02.05 ж. № 30-III Заң қолданысқа енгізілді. Содан кейін, 2009.12.30 №234-IV Заңымен өзгерістер енгізілді және бүгінгі күні оның атауы мынадай – «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

«Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» ҚР Заңына сәйкес, қызметкердің кәсіби еңбекке қабілеттілігінен айрылу дәрежесін белгілеуге не оның қайтыс болуына әкеп соққан жазатайым оқиға нәтижесінде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген кезде, зардап шеккен қызметкердің кінәсі болған не болмаған кезде зиян өтелетін болады. Зиянның мөлшері Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің талаптарына сәйкес айқындалады. Сонымен қатар, өндірістегі жазатайым оқиғадан зардап шеккен қызметкер және жазатайым оқиға салдарынан қаза тапқан адамның отбасы мүшелері

моральдық зиянды өтеуге құқылы. Сақтандыруды ұйымдастырудың бұл тәсілімен жұмыс беруші мен жұмысшылар арасында туындауы мүмкін жанжалды жағдайлардан аулақ болу мүмкіндігі көрінеді. Бұл жұмыс берушінің өндірісте зардап шеккен жұмысшылардың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу міндетіне байланысты мүліктік мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Сақтандыру шарты компанияға пайда әкелетін құнды қызметкерлерді тарту үшін ынталандырудың қосымша әдісін сатып алуға көмектеседі.

Әрине, жарақаттанудан сақтандырудың қолданыстағы және қолданыстағы тәсілдері белгілі бір дәрежеде зардап шеккен жұмысшыларды өздерінің өндірістік функцияларын орындау кезінде қаржылық қорғаудың бірыңғай идеологиясын көрсете отырып, бір-бірімен үндеседі. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың ұлттық модельдерінің айырмашылығы негізінен тарихи, экономикалық және қаржылық жағдайларға, сондай-ақ мемлекеттің экономикада болу дәрежесіне және жекелеген елдердегі мемлекеттік құрылымның ерекшелігіне байланысты екен.

ӘДЕБИЕТТЕР

Бузескул В. П. Открытия XIX и начала XX века в области истории Древнего мира. Часть I. Восток. — Пг.: Academia, 1923. — 222 с.

Страхование в 2 ч. Часть 1 : учебник для вузов / С. В. Ермасов, Н. Б. Ермасова. — 7-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2023. — 617 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://urait.ru/bcode/516380> - 20.11.2023

Турчаева, И. Н. Страхование в АПК : учебник и практикум для вузов / И. Н. Турчаева. — 2-е изд. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — 268 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://urait.ru/bcode/516427> - 20.11.2023

Штаерман, Е.М. Рабские коллегии и фамилии в период империи / Е.М. Штаерман // Вестник древней истории. - 1950. - № 3 (33). - С. 71-85.

Назарова А.Н. Страхование грузов в логистике : учебное пособие / Назарова А.Н., Орлова-Шейнер М.Е.. — Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский государственный университет промышленных технологий и дизайна, 2017. — 127 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.iprbookshop.ru/103972.html> - 25.11.2023

Архипов А.П. Андеррайтинг в страховании. Теоретический курс и практикум: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 08.01.05. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007г.-240с.

Walford Cornelius. The Insurance Guide and Hand Book, The Insurance Guide and Handbook. Being a Guide to the Principles and Practice of Life Assurance; And a Hand-Book of the Best Authorities on the Science. London, 1867, Charles and Edwin Layton. [Электронный ресурс]. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006906684> - 25.11.2023

Бисмарк О. Мысли и воспоминания. Т. 1. Перевод с немецкого. / Под редакцией Ерусалимского А.С. М., 1950.

Булгаков И.Н., Овчинникова Т.И., Оценка рисков в работе с персоналом в системе экономической безопасности предприятия // Экономика и предпринимательство. 2017. №8, с. 903

Григорьев И.В., Шайхатдинов В.Ш., Право социального обеспечения, Учебник и практикум для вузов/М.: Юрайт, 2020, с. 22

Ермакова Ж.А., Свечникова В.В., Өсуді бағалау, корпоративтік құрылымдардың инновациялық дамуын бағалау әдістемесі. Шығармашылық экономика, 7, б. 99. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-innovatsionnogo-razvitiya-korporativnyh-struktur/viewer> - 25.11.2023

Вахромов Е.Н., Маркарян Д.Ю., Оценка устойчивости развития и функционирования предприятия: факторы, критерии, особенности, Вестник АГТУ, 2008, №4, С.52
Приймак Ю.А., Взаимосвязь между сущностью, формой и функциями государства, а также факторы, влияющие на эволюцию функции государства, Власть закона, 2019, №3 (39), С. 214

REFERENCES

- Buzeskul V. P. Discoveries of the XIX and early XX century in the history of the Ancient World. Part I. Orient. - Pg.: Academia, 1923. - 222 c.
- Insurance in 2 parts. Part 1 : textbook for universities / S. V. Ermasov, N. B. Ermasova. - 7th ed., revision. and supplement. - Moscow : Yurait Publishing House, 2023. - 617 c. [Electronic resource]. URL: <https://urait.ru/bcode/516380> - 20.11.2023
- Turchaeva, I. N. Insurance in agro-industrial complex : textbook and practice for universities / I. N. Turchaeva. - 2nd ed. - Moscow:Yurait Publishing House, 2023. - 268 c. [Electronic resource]. URL:<https://urait.ru/bcode/516427> - 20.11.2023
- Staermann, E.M. Slave collegia and surnames in the period of empire / E.M. Staermann // Vestnik Ancient History. - 1950. - № 3 (33). - С. 71-85.
- Nazarova A.N. Cargo insurance in logistics : a textbook / Nazarova A.N., Orlova-Sheiner M.E.. - Saint-Petersburg : Saint-Petersburg State University of Industrial Technologies and Design, 2017. - 127 c. [Electronic resource]. URL: <https://www.iprbookshop.ru/103972.html> - 25.11.2023
- Arkhipov A.P. Underwriting in insurance. Theoretical course and practice: textbook for students of universities, studying on specialty 08.01.05. - M.: UNITI-DANA, 2007 - 240.
- Walford Cornelius. The Insurance Guide and Hand Book, The Insurance Guide and Handbook. Being a Guide to the Principles and Practice of Life Assurance; And a Hand-Book of the Best Authorities on the Science. London, 1867, Charles and Edwin Layton. [Электронный ресурс]. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006906684> - 25.11.2023
- Bismarck O. Thoughts and Memoirs. T. 1. Translation from German. / Edited by Erusalimsky A.S. M., 1950.
- Bulgakov I.N., Ovchinnikova T.I., Risk assessment in the work with personnel in the system of economic security of the enterprise // Economics and Entrepreneurship. 2017. №8, с. 903
- Grigoriev I.V., Shaykhatdinov V.Sh., Law of social security, Textbook and practice for universities///M.: Yurait, 2020, p. 22
- Ermakova J.A., Svechnikova V.V., Öüdi bagalau, kurılımdarymdarynyk korporativtik innovatsiyalyk damuyn bagalau әdisistemesi. Shyғarmashylyk economics, 7, b. 99. [Electronic resource]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-innovatsionnogo-razvitiya-korporativnyh-struktur/viewer> - 25.11.2023
- Vakhromov E.N., Markaryan D.Y., Estimation of stability of development and functioning of the enterprise: factors, criteria, features, Vestnik AGTU, 2008, No.4, P.52.
- Priymak Y.A., The relationship between the essence, form and functions of the state, as well as factors affecting the evolution of the function of the state, Power of Law, 2019, No. 3 (39), P. 214

**МАЗМҰНЫ
ПЕДАГОГИКА**

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздықбаева, А.М. Байкулова ЖЕЛІЛІК КОММУНИКАЦИЯ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ЭТИКЕТ ТЕОРИЯЛАРЫНЫҢ ДИСКУРСТЫҚ ТАЛДАУЫ.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.Қ. Қорғанбаева, Д.Ә. Қаражанова МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	18
С.Қ. Әбілдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, Қ.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДА КӨЛДЕНЕҢ DAҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Кітапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ – МЕКТЕПТЕГІ МЕТАПӨНДІК БІЛІМ БЕРУ НӘТИЖЕЛЕРІН МОНИТОРИНГЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкевич БИОАЛУАНТҮРЛІКТІ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІН ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІНДЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ КІРІКТІРУ.....	52
А.Н. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серікова STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУ БАРЫСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАОК-ДЫҢ MAҢЫЗЫ	76
М. Аширимбетова, Д. Шаяхметова УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН БІЛУ DEҢГЕЙІН ЖОҒАРТУДА КОГНИТИВТІ СТРАТЕГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Құлжанбекова, А. Хамидова ТҰРАҚТЫ ДАМУ ҮШІН ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ БІЛІМ БЕРУ BAҒДАРЛАМАСЫНА МЕДИА САУАТТЫЛЫҚТЫ ЕНГІЗУ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Қуралбаева, А.Б. Сақулова ОРТА МЕКТЕПТІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ ОҚУЛЫҒЫНА ЕНДІРІЛГЕН МӘТІНДЕРДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ MAҢЫЗЫ.....	112
М. Ерденев МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОБОТАНИКАЛЫҚ БІЛІМДІ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ҒЫЛЫМИ ТАНЫМДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	126
Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДА ПОШТА-ТЕЛЕГРАФ МЕКЕМЕ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ (XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ- XX ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	142
Ғ.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ STEM ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ІЗДЕНУШІЛІК DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	153
Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимқулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНЫҢ «TEHDEУЛЕР MEH TEHСІЗDІKTEP» MAЗMҰNDЫҚ ЖЕЛІСІН ОҚЫП-ҮЙPEHУDE APACAC OҚЫТУ TEХНОЛОГИЯСЫН ҚOЛДАНУ.....	169
Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абильдинова, Джелал Карача ӘДЕБИ ШOЛУ: ЖAҢAPТЫЛАТЫH ЭHЕРГИЯ КӨЗDEPІ MEH БІЛІM БЕРУDEГІ AҚПAPATТЫҚ TEХНОЛОГИЯЛАP APACЫHДАҒЫ БАЙЛAНЫС.....	185
М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ИСЛАМНЫҢ ТАРАЛУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ KEЙБІP MӘCEЛEP (Bатыс зерттеушілерінің еңбектері бойынша).....	196
Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Аманғалиева ОРТА MEКTEПTE TPИГОНOMETPИЯЛЫҚ ФУHКЦИЯЛАP APҚЫЛЫ KEЙБІP ФOPМУЛАЛАPДЫ ДӘЛEЛDEУ.....	212

Г.Б. Қыдырбаева, А.С. Стамбекова БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ СЛІТ ТЕХНОЛОГИЯСЫНА КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	229
Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдавлетова, Б. Еділ, Р.Ж. Мрзабаева «СЫРЫМ ДАТУЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС» ТАҚЫРЫБЫН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	242
Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСТАРЫ (MOOCS) – БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ.....	254

ЭКОНОМИКА

А.А. Абдикадинова, Ж.Т. Темірханов ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ: МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕРСПЕКТИВАСЫ.....	271
Е.Б. Аймағамбетов, М.Қ. Жоламанова, Е.А. Ставбунник ӨҢІРДІҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЖАЙ- КҮЙІН ТАЛДАУ (ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА).....	288
А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, С. Christauskas МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ ДАМУЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ТАБИғИ РЕСУРСТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	302
Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	316
М.Қ. Болсынбек, Р.А. Ерниязов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова БУХГАЛТЕРИЯДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ.....	333
А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, Қ.Ж. Демеуова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКА САЛАЛАРЫ БӨЛІНСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....	345
З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов ЛОГИСТИКА КӘСПКЕРЛІК ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	358
А.М. Казамбаева, С.М. Есенғалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А. А. Саякбаева АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ӨНДІРСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ТӘСІЛДЕРІ: ҒЫЛЫМ МЕН БИЗНЕС АРАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ.....	376
Г.К. Кеңес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫНА КӨШУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК ӘСЕРІ.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Қадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ДАМУШЫ ЕЛДЕРДЕГІ ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР (АФРИКА ҰЛЫ КӨЛДЕРІ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА).....	413
Б.С. Қорабаев, Г. Абуселидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ТАБИғАТТЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАР ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ЕСЕБІ МЕН ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ МОДЕЛДЕРІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусаинов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова КӨШІ-ҚОН САЯҚАТЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б.Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов ӨҢІРДІҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	462
Е.Т. Меңдіқұл, Г.К. Кеңес, Ж.К. Басшиева, Э.С. Балапанова, Р.К. Айтманбетова АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕН ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	483

Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырқа ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛЕРДІҢ ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Қожамжарова ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҮРАҚТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова ЕҢБЕКПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫН РЕТРОСПЕКТИВТІ ТАЛДАУ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ САПАСЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ (ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫ БОЙЫНША).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ КӘСПОРЫННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРАМДЫЛЫҒЫН БАҒА АЛУ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.Қ. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несіпбеков, И. Узун ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ ҮРДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.Қ. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРТІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АӨК-НІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІГІ.....	593

СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИКА

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздыкбаева, А.М. Байкулова ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИЙ СЕТЕВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ И ЦИФРОВОГО ЭТИКЕТА.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.К. Корганбаева, Д.А. Каражанова ОСОБЕННОСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТА.....	18
С.К. Абильдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, К.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова РАЗВИТИЕ ТРАНСВЕРСАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Китапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ФОРМИРУЮЩЕЕ ОЦЕНИВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ МОНИТОРИНГА МЕТАПРЕДМЕТНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ШКОЛЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкеевич ИНТЕГРАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ БИОРАЗНООБРАЗИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	52
А. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серикова РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ СТАРШЕЙ ГРУППЫ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ STEAM.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек ЗНАЧЕНИЕ МООК В ФОРМИРОВАНИИ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ.....	76
М. Аширмбетова, Д. Шаяхметова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Кулжанбекова, А. Хамидова ВКЛЮЧЕНИЕ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ПРОГРАММУ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Куралбаева, А.Б. Сақулова ДИДАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТЕКСТОВ, ВКЛЮЧЕННЫХ В УЧЕБНИК КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ.....	112

М. Ерденов

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ВНЕКЛАССНОЕ ОБУЧЕНИЕ ЭТНОБОТАНИЧЕСКИМ ЗНАНИЯМ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....126

Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева

СЛУЖАЩИЕ ПОЧТОВО-ТЕЛЕГРАФНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СЕМИРЕЧЕНСКОЙ ОБЛАСТИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА).....142

Г.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....153

Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимкулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ МАТЕМАТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕМЫ «УРАВНЕНИЯ И НЕРАВЕНСТВА»).....169

Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абылдинова, Джелал Карача

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР: ВЗАИМОСВЯЗЬ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....185

М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМА ПРОНИКНОВЕНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ ИСЛАМА В СРЕДНЕЙ АЗИИ В РАБОТАХ ЗАПАДНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ.....196

Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Амангалиева

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО НЕКОТОРЫХ ФОРМУЛ С ПОМОЩЬЮ ТРИГОНОМЕТРИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ.....212

Г.Б. Кыдырбаева, А.С. Стамбекова

ОТНОШЕНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К CLIL ТЕХНОЛОГИЯМ В МНОГОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....229

Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдаuletova, Б. Едил, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕМЫ «НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ ПОД ПРЕДВОДИТЕЛЬСТВОМ СЫРЫМА ДАТУЛЫ» ПО ПРЕДМЕТУ ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА.....242

Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова

МАССОВЫЕ ОТКРЫТЫЕ ОНЛАЙН-КУРСЫ (MOOCS) КАК ИНСТРУМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ.....254

ЭКОНОМИКА**А.А. Абдикадирова, Ж.Т. Темирханов**

ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ: ПЕРСПЕКТИВА ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА.....271

Е.Б. Аймагамбетов, М.К. Жоламанова, Е.А. Ставбунник

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ ЭКОЛОГИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ).....288

А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, К. Кристаукас

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА 302

Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОГРАММ ПО ПОВЫШЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....316

М.К. Болсынбек, Р.А. Ерниязов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В БУХГАЛТЕРИИ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ВЫЗОВЫ.....333

А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, К.Ж. Демеуова

ПУТИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗДЕЛЕНИИ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....345

З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов

ЛОГИСТИКА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ БИЗНЕСА.....358

А.М. Казамбаева, С.М. Есенгалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А.А. Саякбаева ИНТЕГРИРОВАННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА: РОЛЬ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ НАУКОЙ И БИЗНЕСОМ	376
Г.К. Кенес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕРЕХОДА К ОРГАНИЧЕСКОМУ СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Кадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ (НА ПРИМЕРЕ АФРИКАНСКИХ СТРАН ВЕЛИКИХ ОЗЕР).....	413
Б.С. Корабаев, Г. Абуслидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ПРОБЛЕМЫ МОДЕЛЕЙ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМ ПРИРОДООХРАННЫХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАТРАТ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусайнов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б. Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА.....	462
АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	483
Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырка РОЛЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Кожамжарова ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНА И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ РИСКОВ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ЭВОЛЮЦИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА (НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ УЧЕТА И ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.К. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несипбеков, И. Узун ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.К. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТРАНСФЕРТА ТЕХНОЛОГИЙ.....	593

**CONTENTS
PEDAGOGYR**

U.M. Abdigapbarova, A.D. Syzdykbayeva, A.M. Baikulova DISCURSIVE ANALYSIS OF THE THEORIES OF NETWORK COMMUNICATIVE CULTURE AND DIGITAL ETIQUETTE.....	7
M. Abdinag, Zh. Korganbaeva, D. Karazhanova FEATURES OF CONTINUING EDUCATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS.....	18
S.K. Abildina, A.O. Auken, I.D. Bakirova, K.J. Balapanova, J.U. Dagarova DEVELOPMENT OF TRANSVERSAL SKILLS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN.....	28
S.T. Aytbaev, S.V. Sumatokhin, A.A. Kitapbayeva, D.U. Seksenova, G.B. Atalikhova FORMATIVE ASSESSMENT – AS A TOOL FOR MONITORING METASUBJECT EDUCATIONAL RESULTS AT SCHOOL.....	38

M.B. Amanbayeva, A.D. Maimatayeva, S.A. Yessenturova, P.V. Stankeevich INTEGRATING THE RESULTS OF BIODIVERSITY RESEARCH INTO THE EDUCATIONAL PROCESS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	52
A. Amanzholova, R.K. Izmagambetova, O.S. Serikova DEVELOPMENT OF COGNITIVE SKILLS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN BASED ON STEAM TECHNOLOGY.....	63
A.G. Aubakir1, D.U. Seksenova, T.R. Ospanbek THE IMPORTANCE OF MOOCS IN THE FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS.....	76
M. Ashirimbetova, D. Shayakhmetova THE USE OF COGNITIVE STRATEGIES IN IMPROVING UNIVERSITY STUDENTS' LEVELS OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY.....	93
P. Yelubayeva, M. Burkitbayeva, G. Kulzhanbekova, A. Khamidova INCORPORATING MEDIA LITERACY IN LANGUAGE EDUCATION CURRICULUM FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	102
Zh.S. Yergobekova, A.A. Kuralbayeva, A.B. Sakulova DIDACTIC SIGNIFICANCE OF TEXTS EMBEDDED IN THE TEXTBOOK OF THE KAZAKH LANGUAGE OF SECONDARY SCHOOL.....	112
M. Erdenov WAYS OF FORMATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF STUDENTS THROUGH EXTRACURRICULAR TEACHING OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE.....	126
G.Z. Iskakova, A.S. Yskak, N.A. Tasilov, R.ZH. Mrzabayeva EMPLOYEES OF POSTAL AND TELEGRAPH INSTITUTIONS OF THE SEMIRECHENSK REGION (SECOND HALF OF THE 19TH - FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY).....	142
G.I. Issayev, D.ZH. Yussupova, A. Issayev FORMING STUDENTS' RESEARCH SKILLS BY IMPLEMENTING STEM TECHNOLOGIES IN THE SUBJECT OF BIOLOGY.....	153
R.I. Kadirbayeva, B.T. Alimkulova, A.M. Bazarbayeva, Kh.T. Kenzhebek APPLICATION OF MIXED LEARNING TECHNOLOGY IN THE STUDY OF THE CONTENT LINE OF THE SCHOOL MATHEMATICS COURSE «EQUATIONS AND INEQUALITIES».....	169
Zh.R. Karatayeva, G.M. Abildinova, Celal Karaca LITERATURE REVIEW: INTERCONNECTION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES AND INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION.....	185
M. Kasimbekova, E.T. Kartabayeva, R.ZH. Mrzabayeva THE PROBLEM OF PENETRATION AND STATEMENT OF ISLAM IN CENTRAL ASIA IN THE WORKS OF WESTERN RESEARCHERS.....	196
B.Z. Kenzhegulov, Zh. Saidolkzyzy, R.K. Amangaliyeva PROVING SOME FORMULAS USING TRIGONOMETRIC FUNCTIONS IN HIGH SCHOOL.....	212
G. Kydyrbayeva, A. Stambekova ATTITUDES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TOWARDS CLIL- TECHNOLOGIES IN MULTILINGUAL EDUCATION.....	229
E.N. Noyanov, M.D. Baidavletova, B. Edil, R.ZH. Mrzabayeva PROBLEMS OF TEACHING THE TOPIC OF THE "NATIONAL LIBERATION UPRISING LED BY SYRYM DATULY" IN THE DISCIPLINE OF HISTORY OF KAZAKHSTAN.....	242
D. Shrymbay, E. Adylbekova MASSIVE OPEN ONLINE COURSES (MOOCS) – A TOOL FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	254

EKONOMICS

A.A. Abdikadirova, Zh.T. Temirkhanov RESEARCH OUTPUT EFFECTIVENESS: A PUBLIC AUDIT PERSPECTIVE.....	271
Ye.B. Aimagambetov, M.K. Zholamanova, Ye.A. Stavbunik ANALYSIS OF THE STATE OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE KARAGANDA REGION).....	288

A. Alibekova, L. Sembiyeva, Z. Bashu, S. Ydyrys, C. Christauskas ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF NATURAL RESOURCES IN THE FRAMEWORK OF THE DEVELOPMENT OF STATE AUDIT	302
E. Balapanova, R. Arzikulova, A. Issaeva, M. Nurgabylov, K. Tastanbekova ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF FINANCIAL LITERACY PROGRAMS IN KAZAKHSTAN.....	316
M. Bolsynbek, R. Yeriyazov, A. Auyesbekova, M. Zhumazhanova, K. Baidairova ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING: ADVANTAGES AND CHALLENGES....	333
A. Ibrasheva, K. Kamali, A. Sugurova, Sh. Igenbayeva, Demeuova K. WAYS TO DEVELOP INNOVATIVE ACTIVITY IN THE DIVISION OF SECTORS OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	345
Z. Imanbayeva, Y. Kunyazov, D. Bekniyazova, G. Bekenova, M. Nurgabylov LOGISTICS AS A KEY FACTOR OF BUSINESS EFFICIENCY.....	358
A. Kazamyayeva, S. Yessengaliyeva, K. Nursapina, N. Ibadildin, A. Saiakbaeva INTEGRATED APPROACHES TO IMPROVING THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION: THE ROLE OF COOPERATION BETWEEN SCIENCE AND BUSINESS.....	376
G. Kenges, R. Berstembayeva, G. Mukasheva, G. Orynbekeva, D.T. Zhumanova ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT OF THE TRANSITION TO ORGANIC AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	393
A. Kizimbayeva, A.K. Kadyrbergenova, G.T. Akhmetova, A.T. Zhanseitov FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN DEVELOPING COUNTRIES (THE CASE OF THE GREAT LAKES COUNTRIES OF AFRICA).....	413
B.S. Korabayev, G. Abuselide, B. Kadyrov, B. Yespenbetova PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYSIS MODELS OF THE EFFECTIVENESS OF ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL COST SYSTEMS	426
A. Kultanova, X. Kusainov, B. Zhakupova, N. Kalyuzhnaya, A. Rakhmanova IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICY AS A FACTOR IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN.....	444
D.S. Makhmetova, E.B. Tlessova, L.B. Gabdullina, A.T. Karipova, M. Nurgabylov THE STATE AND PROSPECTS OF DIGITALIZATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGION.....	462
Y. Mengdikul, G. Kenges, Zh. Bashieva, E. Balapanova, R. Aitmanbetova AGRICULTURAL COMPLEX AND ITS ROLE IN ENSURING COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY	483
B.B. Mubarakova, N.C. Kaftunkina, M.M. Mukhamedova, M.S. Kayumova, Dyrka Stefan THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN PROVIDING EMPLOYMENT OF THE POPULATION.....	500
D. Muratova, K. Abdykulova, J. Tenizbaeva, B. Sergazieva, G. Kozhamzharova KAZAKHSTAN'S FINANCIAL STABILITY AND RISK ASSESSMENT CRITERIA.....	514
G. Nassyrova, Sh. Aitimova RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE EMPLOYED POPULATION.....	532
G.Rakhimzhanova, A. Maidyrova, A.A. Kocherbayeva, L. Shayakhmetova ECONOMIC ASSESSMENT OF THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL (ON THE EXAMPLE OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION).....	546
A. Sadvakassova, A. Xembayeva, G. Demeuova, A. Mukatay, Il. Bordiyanu CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF ACCOUNTING SYSTEMS AND ASSESSMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN ENTERPRISE.....	563
K. Satymbekova, Zh. Taibek, D. Zhakipbekova, B. Satenov, Ye. Nesipbekov, Y. Uzun WAYS TO IMPROVE THE PROCESSES OF IMPLEMENTING INNOVATIVE PROJECTS AND DETERMINING THEIR ECONOMIC EFFICIENCY.....	581
K.E. Shertimova, M.K. Seidakhmetov, Zh.K. Taibek, G.Ye. Maulenkulova, V. Seitova THE ECONOMIC MECHANISM OF INCREASING THE INNOVATION POTENTIAL OF THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN WITH THE USE OF TECHNOLOGY TRANSFER.....	593

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Подписано в печать 30.12.2023.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

38,5 п.л. Тираж 300. Заказ 6.